

A „tudás átka” és a nyomozati cselekmények

Érzelmi tényezők hatása a rendőrök perceptuális perspektíva-felvételére

A kutatás annak a kérdésnek a megválaszolását tűzte ki céljául, hogy a súlyos morális megítélésű bűncselekmények felderítése során a vallomásokat felvevő hivatalos személyekben a cselekménnyel és annak érintettjeivel összefüggésben esetlegesen megjelenő néhány kategoriális érzelmi minőség – így elsősorban az *indulati háttérű felháborodás*, a személyek *perceptuális perspektíva-felvétele a gyanúsított perspektívájától elmozdul-e a saját, egocentrikus perspektívájuk felé?*

A másoknak történő valós, tehát helyes vélekedés tulajdonításának (amely eltérő lehet a megítélő saját vélekedésétől) alapfeltétele, hogy a megítélő személy képes legyen a partner – kutatási célunk szempontjából: a gyanúsított – perspektíváját felvenni. A másik ember perspektívájának megfelelő felvétele az elmélet (pl. Premack, Woodruff 1978, Wimmer, Perner 1983) adekvát működésének egyik elemi feltétele. A szociális alkalmazkodást lehetővé tévő egyik alapvető képességről van szó. Üzenetei megfogalmazásakor már a két éves kisgyerek is képes figyelembe venni azt, hogy üzenete címzettje mit tud, vagy nem tud (pl. Wellman, Lempers 1977).

Különbséget teszünk *perceptuális* valamint *fogalmi* perspektíva-felvétel között (pl. Baron-Cohen 1988; Langdon, Coltheart 2001). Perceptuális perspektíva-felvételkor a megfigyelő a másik személynek a megfigyelővel egyidejűleg történő észleléséből eredő vélekedést/tudást tulajdonít. Mindez történhet a másik fél helyzetével megegyező vagy attól eltérő perspektívából. A fogalmi szintű perspektíva-felvétel keretében nem közös, „online” észlelésből vagy egyáltalán nem is észlelésből eredő tudást vagy vélekedést tulajdonítunk másoknak. Ennek a vélekedéstulajdonításnak az alapja lehet a következtetésből vagy elbeszélésből származó információ (tudás).

Egocentrikus perspektíva-felvételről (Piaget, Inhelder 1956; Baron-Cohen, Leslie, Frith 1985; Keysar és mtsai 2003, 2000, 1998; Birch, Bloom 2007, 2004) beszélünk, amikor megítéljük, hogy egy másik személy aktuálisan milyen mentális tartalmakkal rendelkezhet (tudás, vélekedés, vágy, szándék, érzelem). A megítélő a saját nézőpontjára, észleléseire, következtetéseire – egyszóval tudására – hagyatkozik, abból indul ki. Figyelmen kívül hagyja a másik embernek a sajátjától eltérő helyzetét, állapotát, információ-szerzési lehetőségeit. Így téves következtetésekre juthat a partner valós mentális tartalmairól.

Mindazon esetekben, amikor az egocentrikus perspektíva-felvétel a másik személy informáltsága, ismeretei – azaz, a vélekedései – kapcsán jelenik meg, a „tudás átka” (Camerer és mtsai 1989) jelenségével állunk szemben. A tudás átka nem más, mint a saját tudásunk irányában létrejövő elfogultság. A megítélő ilyenkor a számára rendelkezésre álló információkból indul ki, azt feltételezve, hogy amit ő tud, azt a másinak is biztosan tudnia kell.

Értelmezésünkben különbséget teszünk a teljes mértékben előálló (szokásosan használt) egocentrikus perspektíva-felvétel fogalma, valamint az *egocentrikus irányba eltolódott* perspektíva-felvétel jelensége között. Ez utóbbiról akkor beszélünk, ha a partnernek vélekedést tulajdonító személy e tudatelméleti funkció során *nagyobb arányban – de nem teljes egészében – támaszkodik a saját tudására, mint a partner lehetséges informáltságára*. Következésképpen az egocentrikus jellegű perspektíva-felvétel jelenségét graduális természetűnek tartjuk. Kezdőpontját az a konstelláció jelöli ki, amikor a vélekedést tulajdonító a partner tudásával szemben éppen csak, de már inkább a saját tudására hagyatkozik, míg a dimenzió másik pólusát a teljes mértékben egocentrikus perspektíva-felvétel határozza meg. Így a „tudás átka” előfordulásait sem tekintjük egyfajta minden vagy semmi alapon szerveződő jelenségnek, hanem a saját tudás helyzetről helyzetre változó és/vagy személytől függő, valamekkora mértékben jelentkező „átkának”.

Az egocentrikus perspektíva-felvétel – közte a „tudás átka”-jelenség – veszélye általában a bűnüldözési tevékenység, de különösen a vallomások felvétele során van jelentős mértékben jelen. Hatása adott esetben súlyos lehet, megalapozatlan szakmai döntésekhez, téves ténymegállapításokhoz vezethet.

A kihallgató tudja, hogy ő maga mit észlelt/tud a valóságról és nem egyszer tudja azt is, amit a kihallgatott tud és észlelt. Döntő jelentőségű kérdés, hogy ha a nyomozó valóságról alkotott tudása valósághű (helyes), ám tudhatja, hogy az ügy érintettjei nem rendelkezhetnek ilyen információval (tévesen vélekednek vagy nem informáltak), akkor a nyomozó annak megállapítása érdekében, hogy valójában mit tudhat/észlelhetett a gyanúsított vagy a tanú, képes-e a másik személy perspektíváját felvenni vagy – tévesen – a saját perspektívájára hagyatkozik-e? Ez utóbbi fejlemény a perspektíva-felvétel torzulását és ezen keresztül a másik személy nem valósághű vélekedésének a figyelmen kívül hagyását eredményezi. Mindez pedig a vallomások tartalmának téves értelmezéséhez vezethet, az előadottak tévesként vagy megtévesztésként való megcímkezését valószínűsíti. Ennek következtében már nem meglepő, ha a nyomozó a tanút hazugnak, egy ártatlan gyanúsítottat bűnösnek tart.

Azonban látnunk kell, hogy a kihallgatási szituációk során döntően a fogalmi perspektíva-felvétel jelenségével állunk szemben. Ennek az a magyarázata, hogy a tanú vagy a gyanúsított a kihallgatás során nem az észlelésével egyidejűleg ad számot tapasztalatairól, tudásáról. Hiszen ők mind egy már megtörtént eseményről, történelemről szóló beszámolót tárnak a nyomozó elé – vagyis a nyomozók részéről fogalmi szinten történik a perspektíva-felvétel. A *perceptuális perspektíva-felvétel* egyéb nyomozati cselekmények kapcsán, így elsődlegesen a *felismerésre bemutatás*, továbbá a *bizonyítási kísérlet* folyamata során érhető tetten.

Bár Keysar és munkatársai (2003) arra mutatnak rá, hogy a perceptuális valamint a fogalmi perspektíva felvétel neurális mechanizmusai nem feltétlenül esnek egybe. A vizuális modalitású perceptuális perspektíva felvételét a tudatelméleti rendszer működésén kívül eső, azt nem igénylő téri forgatás mechanizmusával tartják értelmezhetőnek (Baron-Cohen 1988; Langdon, Coltheart 2001). Mégis, éppen az előbbi szerzők (Keysar és mtsai 2000; 2003) két kutatásának eredményeiből derült ki, hogy az egymásnak megfeleltethető kísérleti elrendezések mellett *nem volt különbség a perceptuális és a fogalmi perspektíva-felvétel egocentrikus alakulása mentén*. Mind a fogalmi, mind a perceptuális perspektíva felvételt megcélzó kísérleteikben kontroll alatt tartott ugyanazon két-két, de egymástól független változó eredményei is messzemenően hasonlóan alakultak. Mindez ugyan nem mond ellent annak, hogy más-más neurális rendszer feleljen a perceptuális valamint a fogalmi perspektíva felvételéért. Ám, ha ez is lenne a helyzet, Keysar és munkatársai eredményeiből következően e rendszerek nagy valószínűséggel egymással megegyező kimenethez vezethetnek.

A bemutatásra kerülő kísérletünkben a perspektíva felvételére kritikus inger megválasztásakor – egyéb szempontokon túl – mégis azért döntöttünk az auditív modalitás mellett, hogy a vizsgálandó jelenség bizonyosan a tudatelméleti funkciókon belül maradva legyen értelmezhető.

Keysar és munkatársai eredményei alapján kézenfekvőnek tűnik az az összefüggés, hogy amennyiben egy adott helyzetben a „tudás átka” a perceptuális perspektíva-felvétel sikertelensége miatt jelenik meg, akkor okkal feltételezhetjük, hogy egy azzal analóg szituációban a fogalmi perspektíva-felvétel szintén egocentrikus jelleget ölthet. Nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy amennyiben egy bűnügyi nyomozó perceptuális perspektíva-felvétele egocentrikusnak bizonyul, ez a fejlemény magában rejtse annak eshetőségét, hogy a kihallgatási szituációk során dominánsan jelenlévő fogalmi perceptuális perspektíva-felvétele ugyanúgy elfogult legyen.

A felnőttkori egocentrikus perspektíva-felvétel alakulását befolyásoló tényezők kutatása már az eddigiek során is számos, annak elfogultságához vezető tényezőt tárt fel (Keysar és mtsai

2003, 2000, 1998; Ames 2004; Epley és mtai 2004; Galinsky és mtai 2006; Birch, Bloom 2007, 2004; Wu, Keysar, 2007; Krienen, Tu, Buckner 2010; Lin, Keysar, Epley, 2010; Savitsky és mtai 2011; Todd és mtai 2011; Schneider és mtai 2012; Overbeck, Droutman, 2013; Wu és mtai 2013).

Legújabbban egyes kategoriális érzelmek perspektíva-felvételre gyakorolt hatása került a kutatások homlokterébe. A kérdésfeltevésünk szempontjából leginkább releváns két empirikus munka (Bukowski, Samson 2015, Todd és mtai 2015) egybehangzó megállapítása szerint *a düh nincs hatással az egocentrikus perceptuális perspektíva felvételére*. Todd és munkatársai (id. m.) kutatása egyúttal arra is rávilágított, hogy a dühhöz hasonlóan az undor sem áll összefüggésben az egocentrikus perspektíva-felvétellel. Ezzel szemben az állapotszorongás és a meglepetés érzelmi minőségei növelik a saját nézőpont alkalmazásának valószínűségét.

Vizsgálatunk közvetlenül épít Fogarasi nemrég befejezett két kutatására. Az első kísérleti munkából kiderült, hogy a morális megítélés szerint relatíve csekélyebb, illetve nagyobb súlyúnak tekintett bűncselekmények – bolti lopás szemben a pedofil elkövetéssel – fiktív kontextusában miként alakul a perceptuális perspektíva-felvétel. A „bolti lopás”-feltétel a kontrollcsoporttal összehasonlítva – melynél egyik feltétel sem volt jelen –, sem a szakértőkből álló nyomozói csoport, sem a laikus személyek auditív modalitású perceptuális perspektíva-felvételére nincs hatással. Ezzel szemben a „pedofil”-feltételben részt vevő nyomozók és laikus civilek *perceptuális perspektíva-felvétele a kontrollcsoportéhoz viszonyítva egyaránt szignifikánsan egocentrikusabb* lett, vagyis eltolódott a saját észlelői perspektívájuk irányába.

Mivel a pedofília morálisan súlyosabb megítélés alá esik, önként adódik a felvetés: lehetséges, hogy a bolti lopás esetéhez képest a kísérleti személyek jelentősen intenzívebb felháborodása (morális alapú dühe) okozhatta az előbbi feltétel mellett tapasztalt perspektíva-felvételi eltolódást? Azonban a személyek által átélt érzelmeket és azok intenzitását nem tartották kontroll alatt, ezért e kísérlet eredményeire alapozva a kérdésre válasz nem adható.

A második kísérlet az elrendezést megtartva, a két kísérleti feltétel – vagyis bolti lopás-vád, illetve pedofil-vád – által kiváltott érzelmekre és azok intenzitására kérdezett rá. Kiderült, hogy a két feltételben a résztvevők ugyanazon négy érzelmi minőség élménybeli felbukkanásáról számoltak be, melyek az alábbiak voltak: *felháborodás, meglepetés, kíváncsiság, zavarodottság*.

A fenti két kísérlet eredményei természetesen nem bizonyítják, hogy a szóban forgó érzelmek valamelyike vagy azok kombinációi lehetnének felelősek az első kísérlet „pedofil”-feltétele

során tapasztalt egocentrikus irányú perceptuális perspektíva-felvételi eltolódásért. Ehhez arra lenne szükség, hogy a „tudás átka”-, valamint a kérdéses érzelmi minőségek intenzitásváltozói között esetlegesen meglévő kapcsolatot igazoljuk. Jelen munkánk éppen e lehetséges összefüggések feltárására irányul.

Úgy gondoljuk, a Todd és munkatársai (id. m.) által feltárt empirikus bizonyíték alapján joggal feltételezhető, hogy mind a *meglepetés*, mind a *zavarodottság* szerepet játszon a vizsgálni tervezett perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus irányba történő elmozdításában. Az összefüggés várható megjelenésére Todd és munkatársainak a kognitív értékelési elmélet (pl. Roseman 1984; Smith, Ellsworth 1985; Ortony, Clore, Collins 1988; Lazarus 1991) bizonyossági/bizonytalansági értékelő dimenziójából kiinduló értelmezésük alapján számíthatunk. Ahogyan azt a szerzők a *meglepetés* valamint az *állapotszorongás* egocentrikus perspektíva-felvételre irányuló hatásával kapcsolatban meggyőzően kifejtették, e két érzelmi minőség megjelenésével együtt járó bizonytalansági komponens redukálása ösztönzőleg hat az emberre: tehát a számára nagyobb biztonságot eredményező saját tudására hagyatkozva, a rendelkezésére álló, általa birtokolt információkra alapozza annak megítélését, hogy egy másik személy vajon mit tudhat és mit nem. E mechanizmus természetes következményeképpen előáll az egocentrikus perspektíva-felvétel, az elfogult vélekedéstulajdonítás. A *zavarodottság* élményének a bizonyossági/bizonytalansági értékelő dimenzióin belül elfoglalt helyzetével összefüggésben – tudomásunk szerint – empirikus bizonyítékok nem állnak rendelkezésre. Mégis, talán joggal feltételezhető, hogy ez az érzelmi állapot nagy valószínűséggel szintén jelentős bizonytalansági élmény-összetevvél rendelkezhet.

A *felháborodás* egocentrikus jellegű perspektíva-felvételre gyakorolt lehetséges hatása viszont összetettebb probléma. Ask és Granhag (2007) kísérletében egy nyomozókból összeállított minta személyeit dühös állapotba hozták. A dühös résztvevők a gyanúsított kilétét érintő prekonceptiójukat megcáfoló fűltanú vallomását figyelmen kívül hagyták. Annak ellenére tették ezt, hogy e tanú a kísérleti elrendezésből következően vallomását kiváló, hitelt érdemlő észlelési helyzetében tapasztaltak alapján tette meg – vagyis kiváló észlelési perspektívát foglalt el. Mivel a düh együtt járt a tanú észlelését meghatározó helyzeti tényezők ignorálásával, ezért az eredményt úgy értelmezhetjük, hogy a tanúvallomás megbízhatóságának megítélésekor a kísérlet *dühös nyomozói nem voltak hajlandóak, képesek a tanú eredeti észlelési perspektíváját felvenni*. Megjegyzendő, hogy mivel a kísérlet kérdésfeltevése nem a saját vs. a másik perspektíva-felvételének kontrollálására irányult, így a nyomozók saját perspektíva-felvétele a kísérletben nem volt értelmezett. Ebből adódóan az

Ask és Granhag által kapott negatív eredmény a perspektíva-felvétel problematikájával összefüggésben csak részleges támpontot nyújt.

Az imént két olyan kutatási fejleményre hivatkoztunk (Bukowski, Samson 2015, Todd és mtsai 2015), amelyek azt az álláspontot támogatják, mely szerint a düh élménye nem gyakorol érdemi hatást az egocentrikus perspektíva-felvételre. Ezzel szemben Ask és Granhag (2007) valamint Fogarasi eredményei arra utalhatnak, hogy a morális felháborodás, düh bizonyos körülmények fennállása esetén jelentős hatást fejthet ki e jelenségre. Kérdés, hogy melyek lehetnek ezek a körülmények? Az alábbiakban az előbbi és utóbbi, hivatkozott kísérletek elrendezéseinek egy lényegi eltérést megtestesítő mozzanatára szeretnénk rávilágítani.

Vegyük figyelembe, hogy a sejtésünknek ellentmondó eredményeket mutat fel mindkét kutatás (Bukowski, Samson 2015, Todd és mtsai 2015), vagyis szerintük nincs düh/egocentrikus perceptuális perspektíva-felvételi összefüggés. E kutatások során azonban az indukált düh perspektíva-felvételre gyakorolt hatását egy, az indukciós fázisra következő, de önmagában *dühöt már nem generáló teszt-szakaszban* kontrollálták. A teszt-fázis ingeranyagának jelentése tehát a düh kontextusában irreleváns volt. Az Ask és Granhag nevéhez köthető kísérletben (2007) a személyeket szintén az indukciós technika alkalmazásával hozták dühös állapotba. Ám a másik (a „tanú”) perspektívájának felvételére vagy éppen annak elutasítására kritikus kísérleti fázis fiktív helyzete és szereplői a nyomozók által átélt düh szempontjából lényegi relevanciával bírtak. Fogarasi hivatkozott első kísérletében pedig fontos elem, hogy az érzelem-indukciós és a teszt-szakasz nem különült el egymástól, mivel a keletkező érzelmeket maga a teszt-szakasz hozta létre. A kísérleti személyek testközelből hallották, amint a pedofília vádját és az erre vonatkozó bizonyíték létezéséről szóló információt a „vádló” személy odakiáltja a tőle távol és erősen zajos helyen álló, általa „megvádolt” társának. A résztvevőktől a jelenet megtekintése után arra kért választ, hogy szerintük a „megvádolt” személy mekkora valószínűséggel hallhatta meg a felé küldött üzenetet. Ebben az elrendezésben a résztvevőknek *éppen annak a személynek a perspektíváját kellett (volna) felvenniük, aki a bennük esetlegesen keletkezett morális felháborodásért közvetlenül felelt.*

Goldberg és munkatársai (1999) valamint Lerner és munkatársai (1998) mutattak rá arra, hogy a morális indíttatású *düh* a bizonytalan, illetve a kétértelmű helyzetekben egyrészt megnöveli a bűnösség-tulajdonítás tendenciáját. Másrészt, ha a személyek úgy tudják/ítélik meg, hogy a bűnös kibújt vagy kibújhat a felelősségre vonás alól, akkor ez a konstelláció egyúttal *a büntetési hajlandóságot is erősíti* (Goldberg és mtsai 1999).

Mind Bukowski, Samson (2015), mind Todd és munkatársai (2015) kísérleti elrendezésében a résztvevőknek olyan – fiktív – személyek perceptuális perspektíváját kellett felvenniük, akik semmilyen oksági összefüggésbe sem voltak hozhatók a kísérleti személyekben korábban indukált dühös állapottal. Ezért nem volt várható, hogy akár a bűnösség-tulajdonítási tendencia, akár a fokozott büntetési hajlandóság megjelenjen. A büntetésre irányuló esetleges vágyuknak nem voltak adekvát célszemélyei.

Ezzel szemben a Fogarasi által végzett kutatás pedofil-vád feltételében kapott egocentrikus perceptuális perspektíva-felvételi eredményt hipotetikusan értelmezhetjük e büntetési tendencia aktiválódásával. Lehetségesnek tartjuk, hogy a dühös résztvevők számára már maga az a tudat, hogy a pedofiáival megvádolt személy legalább *tudjon (meghallja) arról, hogy van/lehet ellene bizonyíték, már önmagában büntetésértékű*. A dühös kísérleti személyek szeretnék azt hinni, hogy a bűnös legalább ettől rosszul érzi magát – azaz bűnhődik. Feltételezésünk szerint a morális felháborodásukkal együtt járó büntetési tendenciájuk kielégítése érdekében a résztvevőknek azt szükséges vélelmezniük, hogy a címzetthez nagyobb valószínűséggel jutott el a vádat megfogalmazó üzenet. Mindez az egocentrikus jellegű, – tehát a saját észlelői pozíciót közelítő – perspektíva felvételén keresztül valósulhat meg.

Figyelembe véve az imént elemzett kísérleti eredményeket, azt vélelmezzük, hogy a *morális felháborodás* formájában tapasztalt düh élménye ugyan a szituációtól függetlenül nem; ellenben *jól definiálható jellemzőkkel leírható helyzetekben hozzájárulhat az egocentrikus perceptuális perspektíva-felvétel megjelenéséhez*.

Ugyanakkor, várakozásunk szerint az előzetes kutatásunk során szintén azonosított *kíváncsiság* élménye az eddig elemzett érzelmi minőségektől eltérően, nem hozható majd összefüggésbe a vizsgálni kívánt jelenséggel. A kíváncsiság éppen a történetek, összefüggések analitikusabb megközelítésére, a rendelkezésre álló információk mind teljesebb körű összegyűjtésére és feldolgozására motivál. Nyitottabbá teszi a kognitív funkciókat, elősegíti a másik ember felé történő odafordulást. Mindez a másik perspektívájának felvételét segítheti elő, amely az egocentrikus perspektíva-felvételével összeegyeztethetetlen tudatelméleti működésmódot feltételez.

A nyomozati cselekményeket végrehajtó szakemberek perceptuális perspektíva-felvételében a *felháborodás*, a *zavarodottság*, a *meglepetés* valamint a *kíváncsiság* szerepének empirikus vizsgálatát két kísérletsorozatban végeztük el. Mindkettő esetében megtartottuk Fogarasi itt hivatkozott korábbi kísérletei elrendezésének egyik alapvető elemét. Nevezetesen, az alábbiakban ismertetésre kerülő első kísérlet résztvevőinek a „pedofil”-feltétel ingeranyagát

mutattuk be (*PED* csoport), míg a második kísérletsorozat során a „bolti lopás”-feltételhez használt ingert alkalmaztuk. (Az utóbbi feltétel mellett kapott eredményeket egy további közleményben fogjuk taglálni.)

Arra a kérdésre szintén választ kerestünk, hogy amennyiben a vizsgált érzelmi minőségek közül egy vagy több valóban összefüggésbe hozható a „tudás átka”-jelenség perceptuális szintű előfordulásával, vajon az/azok a „valódi”, ún. *elsődleges érzelem* (Harris, Katkin 1975) formájában fejtí/fejtík-e ki hatását/hatásukat az elfogult perspektíva-felvételre. Amennyiben az derülne ki, hogy a vélekedés-tulajdonítás elfogultságának megjelenéséhez elégséges valamely másodlagos érzelem átélése, az a fejlemény arra utalna, hogy az adott érzelem már pusztán kognitív szinten lezajló önattribúciója is elegendő lenne az elfogultságot eredményező folyamat kiváltásához. A kérdés tisztázása érdekében az érzelmi válaszokat kísérő galvanos bőrreakciókat elemeztük.

Hipotézisek

Az elmondottak alapján az alábbi várakozásainkat fogalmazzuk meg:

1. Amennyiben a súlyos morális megítélés alá eső társas helyzetekben a perceptuális perspektíva-felvétel valakinél olyan személyekkel kapcsolatban aktiválódik, amelyek/akik összefüggésbe hozhatóak a benne keletkezett morális alapú *düh* (*felháborodás*) érzésével, akkor a *büntetési tendencia* motiváló hatása következtében a *perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus irányba tolódik el* vagy *egocentrikus lesz*.
2. Feltételezzük, hogy a fenti körülmények megléte esetén a *meglepetés*, mint *bizonytalanságot involváló* és a *zavarodottság*, mint *vélelmezhetően bizonytalanságot involváló* érzelmi minőségek hatására a *perceptuális perspektíva-felvétel szintén eltolódik az egocentrikus perspektíva felvétele felé* vagy *egocentrikus lesz*.
3. A *kíváncsiság* nem lesz hatással a „tudás átka” megjelenésére.

Módszerek

Személyek

A kísérletben kihallgatások lebonyolításában tapasztalt, elsősorban bűnügyi területen dolgozó tiszthelyettesek vagy rendőrtisztek valamint az NKE RTK hallgatói vettek részt (N = 102). A kísérleti csoportot 55; a kontrollcsoportot 47 fő alkotta. A kísérleti csoport résztvevőinek átlagéletkora 30,58 év (szórás 6,93, min. 20; max. 46), az iskolai végzettség átlaga 14,62 év (szórás 1,94, min. 12; max. 20) volt. Közülük 27 személy akkor az NKE RTK hallgatója volt.

A kontrollcsoport személyeinek átlagéletkora 28,83 év (szórás 5,05, min. 19, max. 43). Mindegyik, kontrollcsoportot alkotó résztvevő az NKE RTK akkori hallgatója volt. A kísérleti és kontrollcsoport korra és nemre egyaránt illeszkedett (korra: $d=1,47$; n. sz., nemre: $X_r=0,001$; n. sz.) A személyek Magyarországon élő, magyar anyanyelvű kaukázusiak voltak. Résztételükért nem kaptak semmilyen díjazást.

Eljárás

1. A kísérleti csoportnál követett eljárás

Miután a kísérleti személyekkel megismertettük a kísérlet célját és az eljárást, a résztvevők tájékozott beleegyezésüket adták a részvételükhöz.

Ingerek

A teszt-szakasz ingeranyaga

Amint jeleztük, az ingeranyag megegyezett a fentebb hivatkozott, Fogarasi által elvégzett kísérletekben használt ingeranyaggal: egy 34 másodperc hosszúságú videó felvételből állt.

A videó indulásakor, a 0-7. másodperc között, két férfi láthatóan – de nem hallhatóan – beszélget egy forgalmas kereszteződésnél. Az arcukat kitakartuk. A 8. másodperctől egyikük a járdára merőlegesen onnan elsétált. A jelenetet rögzítő kamera a távolodó szereplővel szemben haladva követte őt. Így továbbra is látható volt az utcai forgalom valamint a járda szélén maradt másik férfi. A távolodó szereplő 26 méter megtétele után megállt, a zsebéből előhúzott egy kazettát, és azt a magasba tartva, az utcasarkon továbbra is egy helyben álló, felé néző másik szereplővel szembefordulva beszélni kezdett.

A felvétel 0-10. másodperce között a természetessel megegyező, 81 decibel hangerővel hallatszik az utcai háttérzaj, amely a szereplő zajforrástól történő eltávolodásával párhuzamosan, fokozatosan és teljesen elhalkult. Majd a videók perspektíva-felvételre kritikus, befejező részletében, a 30-34. másodperc között hangzik el az üzenet (1. ábra).

Az elhangzó mondat a következő:

„Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete megerőszkoltad a kisfiút.”

Hangereje a hangszóróknál 85 decibel volt.

1. ábra

A kritikus inger megjelenésének térbeli elrendezése¹

A perspektíva-felvétel alakulására vonatkozó hipotéziseink tesztelése érdekében terveztük meg az ingeranyag imént bemutatott jellemzőit. Célunk egyfelől az volt, hogy a résztvevők számára *egyértelműen érzékelhetőek legyenek* az üzenet címzettjének, a „megvádolt személynek” észlelői perspektíváját meghatározó körülmények. Tehát az üzenet küldője („vádoló személy”) és a közte húzódó *távolság* valamint *a zajos utcai környezet*. Hasonló jelentőséggel bírt, hogy a résztvevők előtt az is világos legyen, hogy a *saját észlelői perspektívájuk* lényegében megegyezik a „vádoló személy” beszélői perspektívájával. Ugyanis a szöveget virtuálisan mintegy *közvetlenül a beszélő melletti pozícióból, jelentős hangerővel, csendes környezetben* hallhatják.

A másik személy perceptuális perspektívájának sikeres felvételét úgy írhatjuk le, mint a résztvevők azon képességét, hogy az üzenet optimális feltételek mellett bekövetkező észleléséből eredő saját tudásukat, vélekedésüket nem azonosítják a partner eltérő észlelési kondíciókból származó tudásával, ismeretével. Mindez azt kívánja meg, hogy a vizsgált személyek képesek legyenek elvonatkoztatni a saját perspektívájuktól. Kísérletünkben e követelmény csak abban az esetben teljesülhetett, ha a résztvevők annak megítélése során, hogy a „megvádolt” személy mekkora valószínűséggel hallhatta a felé küldött üzenetet, számításba tudták venni a két szereplő közötti távolság, továbbá a „megvádolt” személy zajos környezetének az üzenet észlelését jelentősen korlátozó hatását. Ellenkező esetben a résztvevők a saját, kitűnő észlelői pozíciójukból (közelség, hangerő, csendes környezet) szerzett információjukat, illetve tudásukat tulajdonítanak a kérdéses szereplőnek – elmulasztva az ő perspektívájának felvételét. Ez utóbbi fejlemény jelentené az elfogult vélekedés-tulajdonítást eredményező „tudás átka” megjelenését.

¹ Jelmagyarázat
fekete figura: a „megvádolt személy”,
fehér figura: a „vádoló” kiáltó személy

A habituáció során bemutatott ingeranyag

A teszt-fázis ingeranyagának egy 20 másodperc hosszúságú, módosított verziója alkotta a habituációs szakasz ingeranyagát.

A jelenet maga a kísérleti ingeranyag 8. másodpercétől kezdődött, amikor a felvétel egyik szereplője távolodni kezdett. A habituáció elérését szolgáló változatban lényeges körülmény, hogy nem volt hallható a forgalom háttérzaja, továbbá a két szereplő nem volt látható egymás mellett.

Hanganyaga a kísérleti szakasz ingeranyagában elhangzó mondatok első négy szavából állt:

„Erre a kazettára felvettem...”

A habituációs fázis célja – szokásosan – egy olyan pszichofiziológiai állapot elérése volt, mely lehetőséget nyújt arra, hogy a teszt-szakaszban a releváns ingerre (vagyis a teljes üzenet tartalmára) adott GBR-t az inger megjelenését időben közvetlenül megelőző, de már habituált állapot GBR-értékével lehessen összehasonlítani. A releváns inger a vád és az annak bizonyítékáról megfogalmazott üzenet egésze (*„Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete megerőszkoltad a kisfiút”*). Ugyanakkor legalább ilyen jelentőséggel bírt az az elvárásunk is, hogy *a habituáció folyamata ne terjedjen ki a kritikus inger jelentéséhez hozzájáruló kontextus lényegi összetevőire*. Azt kívántuk elérni, hogy e kritikus inger kontextusba helyezett jelentését, amely a *saját/másik eltérő észlelői perspektíváját* jelentős mértékben határozza meg, a résztvevők szintén csak a teszt-szakaszban ismerhessék fel. A perspektíva-felvétel alakulását tükröző eredményeket e feltétel teljesülése esetén egyúttal összehasonlíthatjuk Fogarasi előzménykutatási eredményeivel.

A kritikus inger jelentésének kontextualitása nem feltétlenül magától értetődő mozzanat. Az inger jelentését esetünkben két fő összetevő határozza meg. Egyrészt a szövegszerű tartalma (a „vád” és a „bizonyíték” rendelkezésre állását megfogalmazó mondat), de épp ilyen, a jelentését árnyaló, azt gazdagító jelentősége van annak a körülménynek is, hogy az elhangzó állításnak van egy, a résztvevőkétől *eltérő észlelői perspektívájú* címzettje, a „vád” alanya a bemutatott jelenet része: ő az utcasarkon maradt másik személy. Célunk az volt, hogy a *kritikus inger valóban csak a teszt-szakaszban kaphassa meg e gazdagabb, teljesebb (kontextuális) jelentését*. Ezért nem elég csak a releváns szövegrészt kivonnunk a habituáció hatása alól, de a habituáció folyamata a szóban forgó mondat(ok) mint üzenet(ek) jelentését megteremtő kontextuális mozzanatra sem terjedhet ki. Könnyű belátni, hogy e jelentésmóduláló szöveggörnyezetet a jelenet két szereplője között meglévő kapcsolat felismerése hozza létre, melyet a teszt-fázis indító képsorában egymással szemben álló, egymással kommunikáló szereplőinek észlelése tesz lehetővé. E megfontolások indokoltjak,

hogy a habituációs fázis során bemutatott ingeranyagnak éppen ez a kontextus-teremtő jelenet-részlet nem képezte részét.

A teszt-fázisban bemutatott ingeranyaghoz képest az utolsó eltérést az utcai háttérzaj kiszűrése jelentette. A habituációs ingeranyagot abból a megfontolásból terveztük meg ily módon, hogy az eltérő észlelői perspektívákat meghatározó sajátosságok – így a csendes vs. zajos akusztikus környezet is – kizárólag a teszt-szakaszban fejthessék ki hatásukat. Ennek érdekében a résztvevők a jelen kísérleti elrendezésben is csak a teszt-fázisban érzékelhették a háttérzajt. A habituációs fázis során már megszokott háttérzaj-mentes indító jelenetnek a teszt-szakaszban bekövetkező váratlan zajossá válása – vélhetően együtt a szereplők közötti kapcsolat meglepő felismerésével – ugyan többnyire határozott GBR-t generált. Azonban e reakció lecsengésére a kritikus inger megjelenéséig rendelkezésre álló idő teljes mértékben elegendőnek bizonyult, hiszen a teszt-szakasz jelenetének kezdő képsoraira adott GBR felépülési idejét követően még 17-21 másodperc telik el a kritikus inger kezdetéig.

Eszközök

Az ingeranyagot mindkét kísérleti fázis során egy 44 centiméter (17,32”) átmérőjű számítógép-monitoron mutattuk be. A két hangszóró közvetlenül a monitor két oldalán helyezkedett el, a résztvevő személy felé fordítva.

A bőrellenállás aktuális értékeit egy EM-05.62 (GSR – galvanic skin-response meter) típusú GBR készülékkel rögzítettük.

A kísérlet menete

A kísérletben a személyek egyenként vettek részt. A résztvevők egy karosszékből ültek, testtartásuk függvényében megközelítőleg 80-100 centiméter távolságra a számítógép képernyőjétől.

Az instrukció a következőképpen hangzott:

„A kutatás kihallgatás-lélektani tárgyú kérdést vizsgál. A nyomozók munkájuk során különböző jellegű és súlyosságú esetekkel és azok szereplőivel találkoznak, melyek különböző hatásokat gyakorolnak rájuk. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy ezek az eltérő erejű és jellegű hatások gyakorolnak-e valamilyen hatást a gyanúsítottaktól és tanúktól a nyomozók tudtára jutott információk értelmezésére, megítélésére.

Elsőként egy húsz másodperces videó-jelenetet fog látni, amelyet ismételten addig játszunk le, amíg a galvanos bőrellenállást mérő készülék azt nem jelzi, hogy a videó Önből már nem vált ki semmilyen reakciót, már megunt a jelenetet. Ez után ugyanennek a videónak egy pár másodperccel kibővített változatát fogja látni, de csak egy alkalommal. A megtekintés után

kétféle szubjektív becslést kérünk majd Öntől. A becsléseknek nincs se jó, se rossz megoldása, a személyes véleményére vagyunk kíváncsiak.”

A habituációs szakasz

A habituációs folyamat kontrollálása érdekében az ingeranyag ismételt bemutatása alatt az autonóm választ a GBR rögzítésével folyamatosan mértük. Az egyes bemutatások közötti szünetidő, a reakciók lecsengési idejének függvényében mintegy 10-15 másodperc volt. A videó-felvételt annyiszor játszottuk le, ameddig a megelőző expozícióra kapott válaszokkal összehasonlítva az elhangzó üzenetre megjelenő GBR már nem változott meg. Személytől függően mindez minimum három, maximum hét ismételt bemutatást jelentett.

A teszt-szakasz

A habituációs folyamatot sikerrel befejező résztvevőknek a kísérlet második etapjában, kb. 10 másodperc szünetidő után mutattuk be a teszt-szakasz ingeranyagát.

A teszt-fázisban a kritikus ingerre adott GBR-t a kritikus inger egészének megjelenése – vagyis az üzenet vége – és a teljes GBR felépüléséhez szükséges idő (megközelítőleg 4-8 másodperc) közötti időtartamban mérhető legnagyobb válasz-különbség abszolút- és százalékos értékben kifejezett adata adta meg.

Végezetül, a kísérlet záró szakaszában a résztvevőktől két dolog megítélését kértük. Részint arra voltunk kíváncsiak, hogy közvetlenül az üzenet elhangzását követően, a kísérletben kontroll alatt tartott érzelmeket (meglepetés, zavar/értetlenség, kíváncsiság, düh/felháborodás) mekkora intenzitással tapasztalták tízfokú, Likert-típusú skálán kifejezve (2. sz. melléklet).

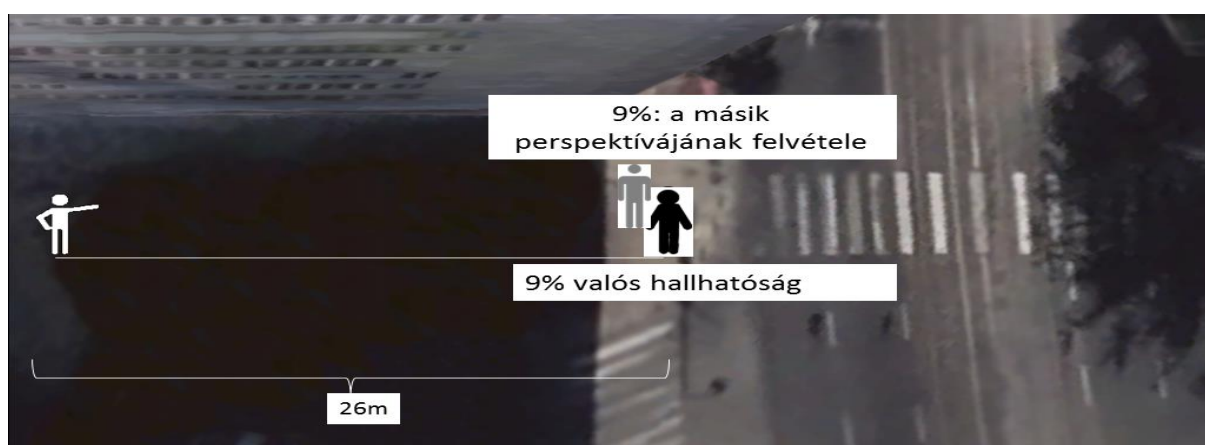
Továbbá, személyeink a válaszlapon azt is megjelölték, hogy becslésük szerint a „megvádolt” személy mekkora valószínűséggel hallotta meg a felé küldött üzenetet. A mérési tartomány 0-100% között volt értelmezett, 10%-os valószínűségi léptékű skálán megadva (1. sz. melléklet).

Az érzelmi intenzitás- valamint a perceptuális perspektíva-felvételi skálák kitöltési sorrendjét, továbbá a válaszlapokon az egyes érzelmek megítélését szolgáló skálák bemutatási sorrendjét kiegyensúlyoztuk.

A „hallhatóság” becsült valószínűségi értéke jelölte ki azt a virtuális pozíciót, amelyből az adott résztvevő perceptuális perspektíva-felvétele ténylegesen megtörtént. Így lehetővé vált, hogy a perspektíva-felvétel két szélsőértéke – csak a saját vagy csak a másik (a résztvevő, illetve a „megvádolt” személy) – mellett *a lehetséges közbenső perspektívák felvételét is kontroll alatt tartsuk*. Így egy adott személy minél nagyobb valószínűséget tulajdonított annak, hogy a „megvádolt” szereplő hallhatta a felé küldött üzenetet, annál inkább és azzal arányosan támaszkodott a saját észlelői perspektívájára – és fordítva (2., 3. ábra). Úgy is

fogalmazhatunk, hogy a valószínűségi értékek megadták annak mértékét, hogy a résztvevő perspektíva-felvétele eltolódott-e és ha igen, mennyire az egocentrikus pozíció felé. A magas „hallhatósági” becsléseket kifejező értékek a másik informáltságáról alkotott téves következtetést, végső soron az elfogult – a saját maga tudására alapozó – vélekedés-tulajdonítást jelezték. A 9 %-os tényleges hallhatósági átlagértéket figyelembe véve² a *már inkább* a saját perspektívából származó tudás alapján történő vélekedés-tulajdonítás (= a perspektíva-felvétel egocentrikus irányú eltolódása) alsó határa a becsült 55%-os hallhatósági valószínűségi értéktől kezdődik.

2. ábra
A másik személy perspektívájának sikeres felvétele³

3. ábra
Egocentrikus perspektíva-felvétel

² Egy utóvizsgálatunk során a videó-felvétel eredeti helyszíni feltételeinek pontosan megfeleltetett modellhelyzetben a „megvádolt” személy pozícióját felvett résztvevők (N=15) a PED-felvétel üzenetéből átlagosan 8,9% (s = 15,3) szövegrészt hallottak. Tehát a szöveget valójában nem lehetett érteni.

³ Jelmagyarázat

fekete figura: a „megvádolt személy”,

fehér figura: a „vádát” kiáltó személy

szürke figura helyzete: a kísérleti személy virtuális perspektíva-felvételi pozíciója

A saját perspektíva-felvétel irányába történő (egocentrikus) eltolódás *mértékének kontrollálása újszerűnek* mondható. Az eddigi perspektíva-felvétellel foglalkozó empirikus kutatások – egy kivétellel: Sommerville, Berstein, Meltzoff (2013) – mind csakis a dichotom kérdésfeltevés mentén operacionalizálták a jelenséget. Azt vizsgálták, hogy vagy a saját vagy a másik személy perspektívájának felvétele történik-e. A két felvehető perspektíva közötti lehetséges átmeneteket nem azonosították, vagyis azt, hogy a megítélő vélekedéstudajdonításában *mennyire a saját és mennyire a másik* perspektívája érvényesül. Azonban Sommerville és munkatársai a fogalmi perspektíva-felvételt vizsgálták. A perceptuális perspektíva-felvétel kontrollálása terén nincs tudomásunk nem-dichotom mérési technika korábbi alkalmazásáról.

2. A kontroll-feltétel során követett eljárás

Ingerrek

Az ingeranyag egy mozzanat kivételével megegyezett a kísérleti csoportnak bemutatott videó-felvétellel. Az egyetlen eltérés az volt, hogy az elhangzó üzenet „vádát” megfogalmazó utolsó három szavát nem foglalta magában. A kontrollcsoport résztvevői tehát az alábbi üzenet-részt hallhatták: „*Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete...*”.

A kísérlet menete

A „pedofil” feltétel során alkalmazott instrukció értelemszerűen módosított változata után bemutattuk az ingeranyagot, majd a PED csoport tagjai által is kitöltött perspektíva-felvételi skálán kértük a „hallhatóság” valószínűségére vonatkozó becsléseket.

Az ingeranyag bemutatásának feltételei egyebekben mindenben megegyeztek a „pedofil” feltétel során követett elrendezéssel.

Adatelemzés

A teszt-szakasz adatfeldolgozása

Kizárási szabályok

1. Nem vettük figyelembe azon személyek GBR-adatait, akik az utolsó habituációs próba során az elhangzó üzenet-részletre a kritikus ingerre adott GBR-értékkel összevethető intenzitású habituációs választ adtak. E feltétel sértése miatt 2 személy GBR-adatát zártuk ki.
2. Kénytelenek voltunk mellőzni azon GBR-adatok feldolgozását, melyeket nem lehetett ellentmondásmentesen értelmezni.

E szükséges megkötés következtében 1 személy GBR-adatát nem vehettük figyelembe.

Mindösszesen tehát 3 résztvevő (5,5%) GBR-adataival nem számolhattunk az adatalemzés során.

A kísérleti alcsoportok meghatározása

Annak tesztelése, hogy személyeink a kritikus ingerre bennük keletkezett érzelmi minőségeket vajon elsődleges vagy másodlagos érzelmek formájában élik-e át, megkövetelte, hogy a *kísérleti csoporton belül egy-egy alcsoportot különítsünk el*. E cél elérése érdekében a kísérleti csoportok tagjainak a kritikus ingerre megjelent GBR-adataiból kiindulva ~~az alábbi~~ két alcsoportot definiáltunk:

Az alacsony intenzitású autonóm választ adó személyekből a PED-alacsony alcsoportot (*PED-A*);

a magas intenzitású autonóm választ adó személyekből a PED-magas alcsoportot (*PED-M*).

Tehát a PED-A alcsoportba azon résztvevők adatai kerültek, akik a kritikus ingerre viszonylagosan mérsékeltebb GBR-t adtak. Ezzel szemben a PED-M alcsoportot azok alkották, akikről a releváns ingerre intenzívebb fiziológias választ kaptunk.

Az alábbiakban azt a módszert ismertetjük, amelynek révén a résztvevőket valamelyik alcsoportba (vagy: egyikbe sem) soroltuk. A kutatás szempontjából az adekvát osztályba sorolási kritérium megválasztása döntő jelentőségű kérdés, mivel csak valamely bizonyítékkal alátámasztott megkülönböztetési szempont teheti lehetővé a fent megfogalmazott kérdés egzakt vizsgálatát.

Egy olyan mérhető kritériumot igyekeztünk kidolgozni, amely alapján egyértelműen megállapítható, hogy valamely, *kezdetben emocionálisan súlyozott inger már nem* generál érdemleges autonóm választ. A helyesen megválasztott módszer egyben kijelöli azt a legkisebb GBR-változási értéket, amely az „alacsony”-alcsoportok releváns GBR-adatainak lehetséges alsó korlátját jelöli ki. (Számszerűen minél kisebb a negatív előjelű bőrellenállás-változási érték, az annál nagyobb, intenzívebb autonóm választ jelez.)

Látszólag kézenfekvő megoldásként kínálkozik, hogy a habituációs fázis utolsó expozíciója alkalmával kapott értékekre alapozzuk számításunkat. Azonban a felhasznált jelenet habituált része érzelmileg nem súlyozott ingeranyag.

Egy korábban végzett kutatás során (Fogarasi, 1982) kapott eredmények segítettek a probléma megoldásában. Az akkori kísérletben intenzív undort keltő diaképekre habituálták a személyeket.⁴ A kutatás adatai közül számunkra a habituációs folyamat lezárásakor kapott eredmények relevánsak, hiszen annak adatai éppen arra világítanak rá, hogy az eredetileg még érzelmileg hatékony ingeranyag semlegessé válását milyen GBR-változási értékek kísérték. Tehát az a kérdés, hogy az ilyen ingerek esetében miképpen írható le egzakt formában az,

⁴ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a düh érzelmi hatásának más érzelmi minőségektől izolált kontrollja azért nehéz, mert a düh és az undor rendszerint együtt jelenik meg az élményben (Gross, Levenson 1995).

hogy már nem váltanak ki érdemi fiziológiás választ? Egyúttal arra is választ keresünk, hogy a GBR-változás mely értékétől kezdődően értelmezhetjük a reakciót érdemi változásként – amely a „magas”-alcsoporthoz már jelentősnek számító reakció-értékhatárát adja meg.

A hivatkozott kutatásban (id. m.) a sikeres habituáción átesett résztvevők (N=14) az utolsó habituációs célú bemutatás alkalmával az ingeranyagra d átlag = -1,8 k Ω , s = 5,07; az elmozdulás arányát tekintve d % átlag = - 0,5%, s = 1,42 GBR-t adtak.

Az adatokat jelen kísérletünk céljára felhasználva megkaptuk, hogy a PED-A alcsoportot azon személyek alkotják, akiknek a kritikus ingerre megjelent GBR-változására *egyszerre teljesül*, hogy az nem kisebb (alacsonyabb) az ismertetett előzménykutatásban kapott:

1. -1,8 k Ω abszolút értéknél és
2. - 0,5 % arányértéknél.

Így az „*alacsony*”-alcsoportba tartozó személyek GBR-értékei $a \geq -2\text{k}\Omega$ és $\geq -0,5\%$ feltételnek tesznek eleget.

A PED-M alcsoport személyeit pedig az átlagtól legalább *egy szórással kisebb*, azaz:

1. a -1,8 k Ω - 5,07 k Ω = - 6,87 k Ω vagy ennél alacsonyabb GBR-változási érték és
2. a - 0,5% - 1,42% = -1,92% arányérték *együttesen* határozzák meg, tehát:

a PED-M alcsoport résztvevőinek GBR-adatai $\leq -7\text{k}\Omega$ és $\leq -2\%$ értékeket vehetnek fel.

Értelemszerűen mindazon személyek, akik szóban forgó mindkét GBR-értéke vagy azok valamelyike e két övezet közé esik, *egyik alcsoportnak sem* a tagjai, mivel GBR-változási értékeik:

1. $a \leq -2\text{k}\Omega$; $\geq -7\text{k}\Omega$ és/vagy
2. $a \leq -0,5\%$; $\geq -2\%$ közötti tartományba kerültek.

Az adatelemzés további módszerei

Az alábbiakban bemutatjuk az adatelemzés során alkalmazott mindazon további elemzési szempontot, amelyet a kísérleti csoport és a két alcsoport esetében egyaránt követtünk.

A változók az alábbiak voltak:

függő változó: a *perspektíva-felvétel* (a becsült „hallhatósági” valószínűségek);

független változók: a *felháborodás*, a *zavarodottság*, a *meglepetés* és a *kíváncsiság intenzitás-értékeinek* négy változója, a négy érzelem személyenként átlagolt értékeiből számolt *összesített érzelmi intenzitás*-változó valamint a kritikus ingerre megjelenő GBR változásának százalékosan és abszolút értékben kifejezett értéke: rendre *GBR-d%*, *GBR-d*.

Elsőként megállapítottuk a változók értékeire az alapstatisztikai eredményeket, majd a kísérleti csoport és annak két alcsoportjának perspektíva-felvételi értékeit a „PED-

kontrollcsoport” eredményeivel vetettük egybe. Ezt követően az egyes változók mentén összehasonlítottuk a PED-A és a PED-M alcsoport eredményeit.

A kutatás kérdésfeltevései szempontjából a legfontosabb eredményeket a vizsgált érzelmi minőségek intenzitás-értékei és a perspektíva-felvétel értékei között azonosítható korrelatív kapcsolatok szorosságát célzó számításokból kaptuk meg. Továbbá megállapítottuk az együtt járás mértékét a vizsgált érzelmi minőségek intenzitás-értékei és a GBR-értékek; a perspektíva-felvétel adatai valamint a GBR-értékek között (lineáris korreláció-számításokkal).

Végül több szempontú lineáris regresszió-analízist végeztünk annak megállapítása érdekében, hogy az egocentrikus perspektíva-felvétel varianciájáért az egyes, kontroll alatt tartott érzelmi minőségek intenzitásértékei mekkora valószínűséggel felelnek.

Eredmények

Leíró statisztikai eredmények

A kísérleti és kontrollcsoport valamint a két kísérleti alcsoport alapstatisztikai eredményeit az 1. sz. táblázatban foglaltuk össze.

1. sz. táblázat

Leíró statisztikai eredmények

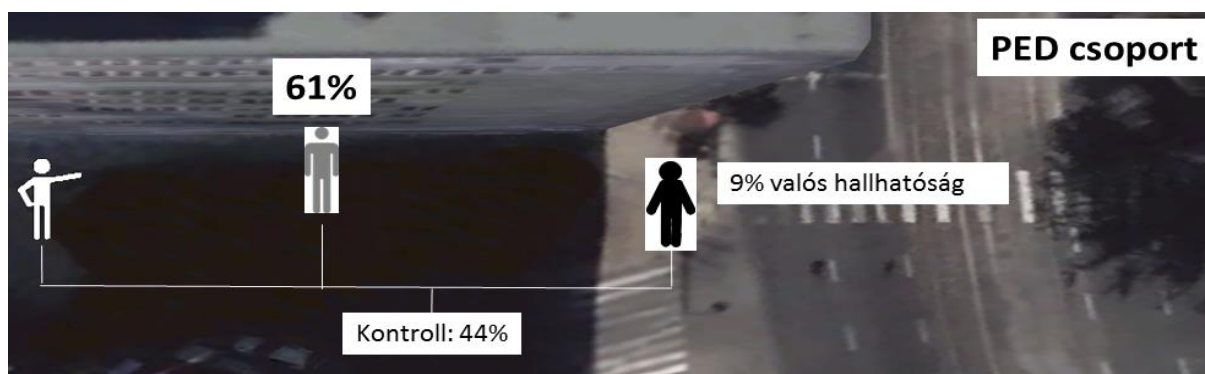
	CSOPORTOK	PED csoport N = 55		PED – M N = 21		PED – A N = 20		Kontroll N = 47	
	VÁLTOZÓK	átlag	s	átlag	s	átlag	s	átlag	s
	Perspektíva-felvétel	60,9%	23,75	63%	26,7	54,5%	21,15	44%	24,2
GBR	GBR-d %	-2,16%	4,36	-5,67%	4,28	1,35%	1,97	-	-
	GBR-d (kΩ)	-8,23	18,86	-22,38	21,73	4,47	6,11	-	-
Érzelmi intenzitás	Összesített érzelmi intenzitás	5,84	1,62	6,03	1,59	5,79	1,86	-	-
	Felháborodás	5,26	2,42	5,15	2,52	5,47	2,32	-	-
	Meglepetés	6,57	2,14	6,26	2,45	6,32	2,43	-	-
	Zavarodottság	5,02	2,3	4,68	2,56	5,55	2,28	-	-
	Kíváncsiság	6,68	2,08	7,1	1,91	6,47	2,59	-	-

A kísérleti csoport és a kontrollcsoport perspektíva-felvételi eredményeinek összehasonlítása

Elsőként a kontrollcsoporttól nyert eredményekkel hasonlítottuk össze kísérleti csoportunk adatait (4. ábra). A számítások arról tanúskodtak, hogy a kontrollcsoport valamint a PED csoport a perspektíva-felvétel változójára nézve számottevően különböztek ($z = -3,25$; $r_t = -3,42$; mindkettő $p < 0,01$).

4. ábra

A PED csoport perspektíva-felvétele a kontrollcsoporttal összehasonlítva⁵

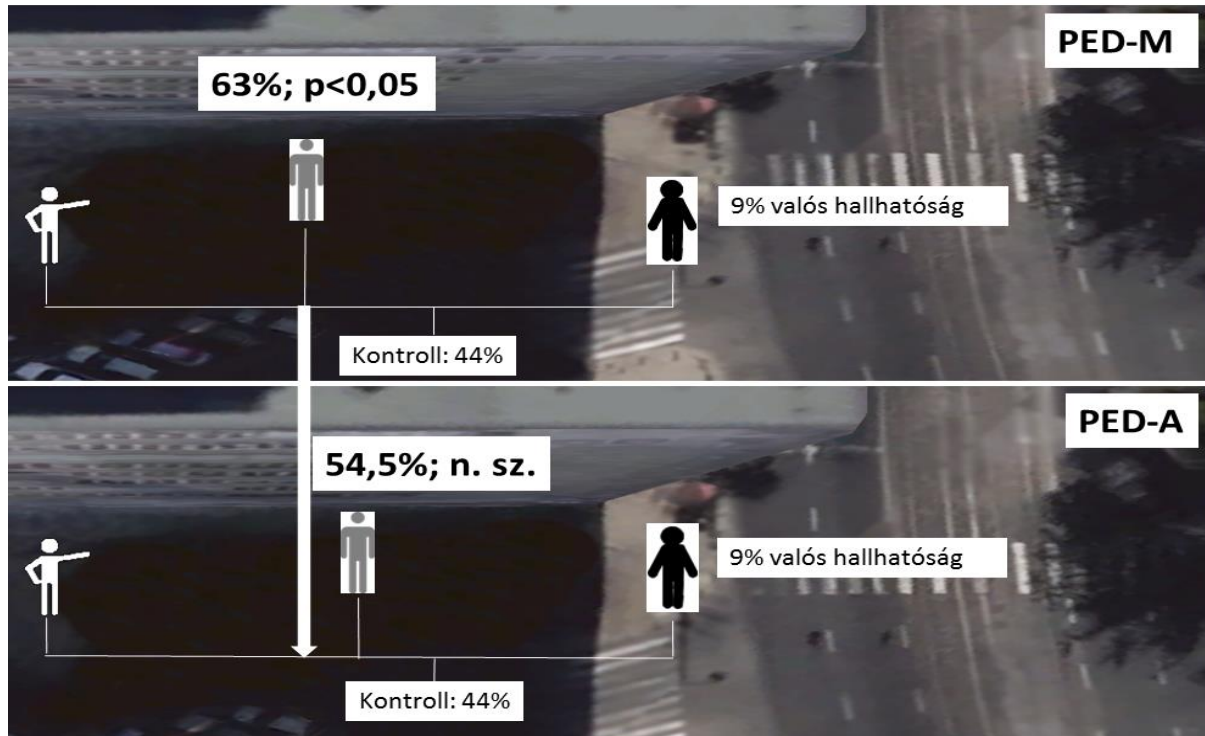

Az alcsoportok és a kontrollcsoport perspektíva-felvételi eredményeinek összehasonlítása

A kontrollcsoport és a PED-M alcsoport perspektíva-felvételi változója $p < 0,05$ szinten tért el ($z = 2,54$; $r_t = 2,65$). Ez azt jelenti, hogy *e kísérleti alcsoportunk személyei* a kontrollcsoportéhoz képest összességükben *számottevő mértékben vettek fel egocentrikus jellegű perceptuális perspektívát*. Ezzel szemben a PED-A alcsoportra a két vizsgált változó között nem találtunk eltérést ($z = -1,59$; n. sz.; $r_t = -1,61$; n. sz.).

5. ábra

A PED-M és a PED-A alcsoport perspektíva-felvétele a kontrollcsoporttal összehasonlítva

⁵ Jelmagyarázat

fekete figura: a „megvádolt személy”,

fehér figura: a „vádat” kiáltó személy

szürke figura helyzete: a kísérleti személy virtuális perspektíva-felvételi pozíciója

A PED-A, illetve a PED-M alcsoportok ugyanakkor a perspektíva-felvétel mentén nem térnek el egymástól ($z=1,09$; n. sz.; $rt=1,1$; n. sz.).

Az egyes érzelmi minőségek intenzitás-értékeinek összehasonlítása

Az összes személyt figyelembe véve a *kíváncsiság* (6,68) és a *meglepetés* (6,57) átlagos szubjektív intenzitása bizonyult a legkifejezettebbnek ($z = 0,527$; n. sz.). E két érzelmi minőség tapasztalatával összehasonlítottuk a *felháborodás*-, (5,26) valamint a *zavarodottság*-értékeket (5,02). Kiderült, hogy az utóbbiak lényegesen kevésbé intenzív érzelmi élményként jelentkeztek a személyekben (a *kíváncsisággal* összehasonlítva rendre $z = -2,966$; $p<0,01$, $z = -3,96$; $p<0,01$, a *meglepetéssel* összevetve rendre $z = -3,03$; $p<0,01$, $z = -3,765$; $p<0,01$). Ugyanezt a megoszlást kaptuk a PED-M alcsoporton belül is. Ezzel szemben a PED-A alcsoporton belül nem tapasztalható e két-két érzelmi minőség intenzitás-viszonyainak ilyen éles elkülönülése: csak a *zavarodottság/ kíváncsiság* összevetése jelzett némi különbséget ($R^+ = 38$, $R^- = 115$; $p<0,1$).

Ugyanakkor a PED-A, illetve a PED-M alcsoportok között nincs jelentős eltérés sem az egyes érzelmi intenzitás-változók értékei-, sem a négy vizsgált érzelem átlagolt intenzitási adatai között (mindre $p>0,1$; n. sz.). Az eredmények illetően egyezősége azt jelzi, hogy a *kritikus ingerre adott alacsony vagy kifejezettebb autonóm válaszok* a csoport egészét tekintve *nem játszottak meghatározó szerepet a vizsgált négy érzelmi minőség önbeszámolóikban jelzett intenzitás-értékeinek alakulásában*.

Az alcsoportok GBR adatainak összehasonlítása

A kritikus ingerre adott GBR-értékek

A PED-A és PED-M alcsoportok GBR értékei között megjelenő számottevő különbség (GBR-d%: $d = 6,79$; $p<0,01$; GBR-d: $d = 5,33$; $p<0,01$) természetesen nem meglepő, mivel éppen a GBR-változók adatsorai mentén alakítottuk ki alcsoportjainkat.

A perspektíva-felvétel („hallhatósági” valószínűségi értékek) és az egyes érzelmi minőségek intenzitásértékei közötti együtt járás

Kutatási kérdésfeltevéseink szempontjából a kontrollált változók között meghúzódó korrelatív jellegű kapcsolatok feltárása kiemelkedő jelentőségű.

A perspektíva-felvétel sikerességét – mint azt korábban már ismertettük, – a „hallhatósági” becslések által értelmezhetjük. Az eredmények kiértékelése során azt is vizsgáltuk, hogy a

százalékban kifejezett „hallhatósági” értékek és a vizsgált négy érzelem között létezik-e valamilyen szintű korrelatív kapcsolat.

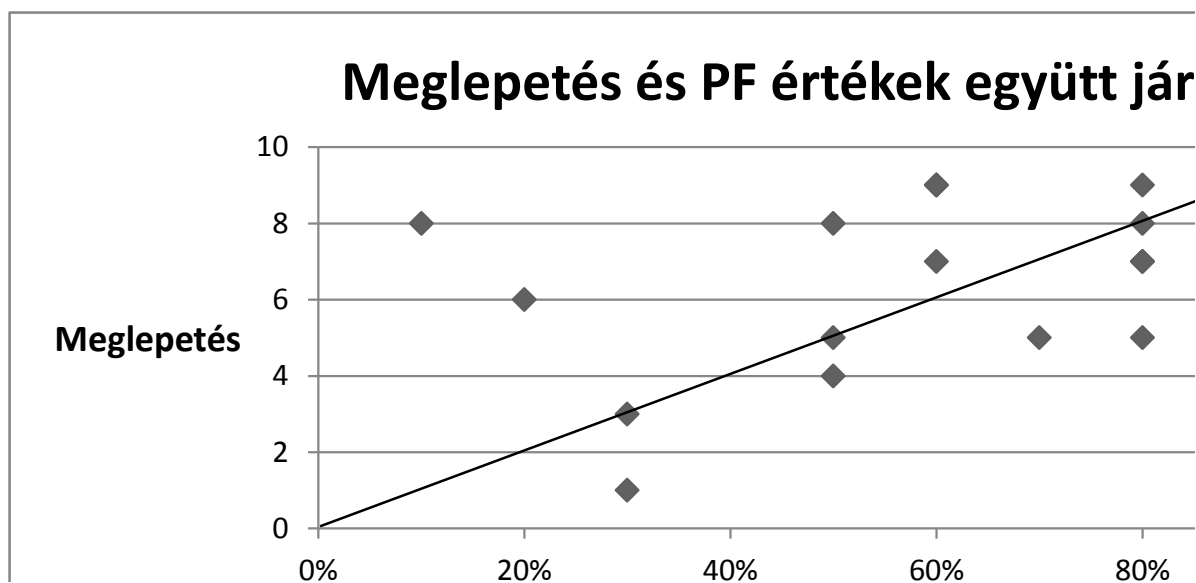
Az összes kísérleti személyt együttesen számításba véve a perspektíva-felvétel valamint a *meglepetés* változói között érhető tetten együtt járás ($r = 0,288$; $p < 0,018$). A további érzelmi minőségek tekintetében nem mutatható ki korreláció (*felháborodás*: $r = 0,116$; n. sz.; *kíváncsiság*: $r = -0,007$; n. sz.; *zavarodottság*: $r = -0,097$; n. sz.). A lépésenkénti regresszió-analízis azonban azt jelezte, hogy a PED csoport perspektíva-felvételi eredményeiben megfigyelhető variációt a *meglepetés* ($p = 0,023$) mellett a *zavarodottság* ($p = 0,07$) is magyarázza – bár csak tendencia-szinten.

Az alcsoportonként végzett elemzések szerint a PED-A alcsoporton belül nincs korreláció az összesített érzelmi intenzitás-változó értékei valamint a „hallhatóság” becslési adatai között ($r = 0,08$; n. sz.). A kifejezettebb arousal-reakciót felmutató alcsoportnál viszont e két változó értékei együtt járnak ($r = 0,454$; $p < 0,05$).

Míg a PED-A alcsoport perspektíva-felvételi eredményei valamint a négy érzelem intenzitásváltozói között semmilyen jelentős korreláció nem figyelhető meg, addig a PED-M alcsoportban két érzelem is szoros korrelatív kapcsolatban áll a perspektíva-felvétel alakulásával. A *meglepetés* ($r = 0,383$; $p = 0,048$) és a *felháborodás* ($r = 0,535$; $p = 0,007$) intenzitás-értékei együtt mozognak a *perceptuális perspektíva-felvételi változó értékeivel* (6., 7. ábra). A *kíváncsiság* ($r = -0,08$) valamint a *zavarodottság* ($r = 0,04$) és a perspektíva-felvétel ellenben ebben a metszetben sem korrelálnak (mindre: $p > 0,1$; n. sz.).

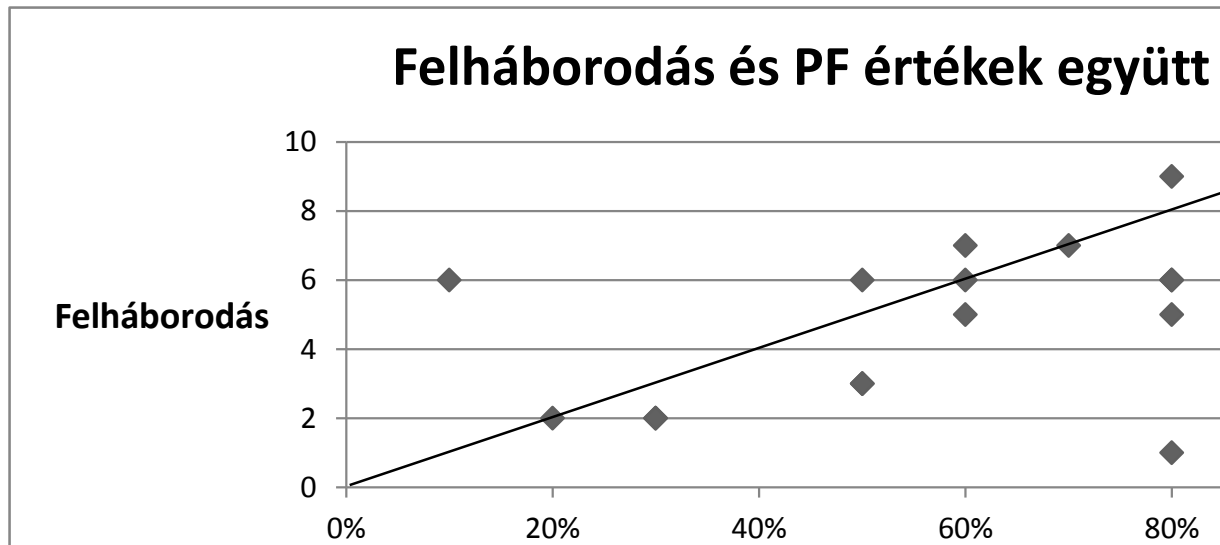
6. ábra

A meglepetés és a perspektíva-felvétel (PF) korrelatív kapcsolata a PED-M alcsoportban

7. ábra

A felháborodás és a perspektíva-felvétel (PF) korrelatív kapcsolata a PED-M alcsoportban

A négy vizsgált érzelmi minőség hatását együttesen kezelő több szempontú, lépésenkénti regresszió-analízis eredményei szerint azonban a PED-M alcsoportban csak a meg tapasztalt *felháborodás* az, amely a perceptuális *perspektíva-felvételi* változó varianciájáért tendencia-szinten *felelős* ($t=2,41$; $p=0,08$).

A perspektíva-felvétel és a kritikus ingerre adott GBR korrelációi

A PED csoportban mindkét GBR-változó értéke tendencia-szinten jár együtt a perspektíva-felvétel változójának adatsorával (GBR-d%: $r = -0,257$; $p < 0,1$; GBR-d: $r = -0,245$; $p < 0,1$).

Kérdés, hogy e csoport-szinten azonosítható összefüggés vajon mindkét PED alcsoportban megjelenik-e?

A perspektíva-felvétel változója és a PED-M alcsoport GBR-d %-változója között tendencia-szintű korrelatív kapcsolat mutatható ki ($r = -0,4$; $p < 0,1$), viszont a „hallhatóság” változója és az abszolút értékekben kifejezett GBR értékek nem mozognak együtt ($r = -0,34$; n. sz.). Ezzel szemben a PED-A alcsoporton belül egyik autonóm reakcióval összefüggő változó sem korrelál a perspektíva-felvétel értékeivel (GBR-d%: $r = 0,137$; n. sz., GBR-d: $r = 0,03$; n. sz.).

Az egyes érzelmek intenzitásértékei és a kritikus ingerre adott GBR korrelációi

A PED csoport egészére vetítve egyik érzelmek intenzitásértéke/GBR korrelatív kapcsolata sem bizonyult jelentősnek.

A PED-A alcsoportnál a *meglepetés* és a kontrollált autonóm válasz között tendencia-szintű korrelatív kapcsolatot rögzítettünk (GBR-d%: $r = -0,441$; $p < 0,1$; GBR-d: $r = -0,4$; $p < 0,1$). A *felháborodás* (GBR-d%: $r = 0,18$; n. sz.), a *zavarodottság* (GBR-d%: $r = 0,17$; n. sz.), valamint a *kíváncsiság* (GBR-d%: $r = -0,1$; n. sz.) esetén nincs korreláció.

A PED-M alcsoport eredményei: a kontroll alatt tartott érzelmi minőségek közül kizárólag az érdeklődésünk középpontjában álló *felháborodás* jár együtt szorosan a kritikus ingerre megjelenő GBR százalékban kifejezett arányértékeivel ($r = -0,5$; $p < 0,05$).

Megvitatás

Tanulmányunkban elsősorban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy egy fiktív, súlyos morális megítélésű bűncselekmény kontextusában a nyomozók körében tapasztalt, egocentrikus irányba eltolódott perceptuális perspektíva-felvétel hátterében vajon milyen érzelmi hatások húzódnak meg. Azonban, ennek előfeltétele volt, hogy a bemutatott kísérletben – Fogarasi hivatkozott előzménykutatásának releváns eredményéhez hasonlóan – jelenjen meg az egocentrikus jellegű perspektíva-felvétel. E feltétel maradéktalanul teljesült, hiszen az előzmény-kutatás pedofil-feltételében részt vett, kihallgatási gyakorlattal rendelkező rendőrök és a jelen kísérlet PED-csoportjának perspektíva-felvételi átlagolt eredménye még számtanilag is megegyezik egymással (61%- 61%).

Mindenekelőtt azt célszerű megvitatnunk, hogy az egocentrikus perspektíva-felvétel lehetséges okai sorában már feltárt, nem- (kategoriális) érzelmi jellegű tényezők segítségével a most kapott eredményeink mennyire értelmezhetők? A korábbi kutatások eredményeinek magyarázatai között kétféle performancia-korlát lehetséges szerepe is felmerült. A perceptuális perspektíva felvételét vizsgáló egyik empirikus munkájukban Keysar és munkatársai (2000) megállapítása szerint a komplex, fókuszált figyelmet igénylő feladatok végzése közben már nem jut elegendő figyelmi kapacitás a másik személy saját észleléséből származó tudásának megítélésére. A figyelem elvonásának, megosztásának hasonló hatását igazolták más kutatások is (Lin, Keysar, Epley 2010; Schneider és mtsai 2012). A fogalmi szintű perspektíva-felvétel jelenségével összefüggésben a Birch és Bloom (2004) által végzett kísérlet résztvevőinek időkényszer hatása alatt kellett a partner perspektívájának figyelembe vételére alapozó döntéseket meghozniuk. A szerzők értelmezése szerint a saját perspektívából kiinduló, ezért hibás döntések oka az, hogy ilyen körülmények között a személyeknek nincs elég ideje ahhoz, hogy a saját tudásukat képesek legyenek gátlás alá helyezni. Mivel kísérleti elrendezésünkben a válaszadásra semmilyen idői korlátot sem vezettünk be, továbbá, annak

megítélése, hogy a „megvádolt személy” mekkora valószínűséggel hallotta a felé intézett közlést, nem tekinthető fókuszált figyelmet megkövetelő, összetett döntési folyamatnak, ezért az egocentrikus irányba eltolódott perspektíva-felvételi eredményünkben a jelzett performancia-korlátok lehetséges értelmezési erejét elhanyagolhatónak tartjuk.

A felnőttkori egocentrikus perspektíva-felvétel jelenségének értelmezésére dolgozták ki az interakciót lehetővé tévő kommunikatív helyzetben feltételezett spontán, automatikus perspektíva-felvétel elmaradásának hipotézisét (Keysar és mtsai 2003), valamint a döntési helyzetben megfigyelt másik személy döntését bejósoló, a racionális következtetések szerepére vonatkozó elképzelést (Birch, Bloom 2007). Azonban, tekintettel arra, hogy kísérleti elrendezésünk nem tette lehetővé a kísérleti személy és a partner közötti kommunikációt, továbbá a „megvádolt személy” sem állt valamely döntési alternatíva előtt, e két magyarázóelv eredményeink értelmezésében nem releváns.

Annál inkább jelentőséggel bírhat a megélt hatalmi potenciál szerepe. E faktor ugyanis érdemi hatást gyakorol az egocentrikus perspektíva-felvételre (Galinsky és mtsai 2006; Overbeck, Drouman 2013), és egyúttal nyomozókból összeállított kísérleti csoportunk tagjainak foglalkozásuktól elválaszthatatlan sajátossága (pl. Skolnick 1966; Sherman 1974; Krémer 2001; Fogarasi 2005). Könnyen meggyőződhetünk e tényező lehetséges értelmezési erejéről: amennyiben önmagában is érdemlegesen magyarázza a pedofil feltétel mellett általunk kapott elfogultsági hatást, akkor annak mindkét alcsoportunk esetében egyformán meg kellett volna jelennie. Hiszen a résztvevők mindkét alcsoporton belül egymással megegyező ismérvekkel rendelkeztek. Az eredmények azonban nem ezt igazolják, mint láttuk, az egocentrikus jellegű perspektíva-felvétel jelensége az alcsoportok közül csak a PED-M alcsoportban következett be.

Az egocentrikus perspektíva-felvétel értelmezése kapcsán leírt nem-(kategoriális) érzelmi tényezők ezek szerint nem kínálnak ésszerű magyarázatot a pedofil feltétel mellett a kísérleti csoportban tapasztalható elfogultsági jelenségére. Ezért a továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a kontroll alatt tartott négy, különböző érzelmi minőség milyen szerepet játszott az elfogult vélekedés-tulajdonítás megjelenésében.

A kontroll alatt tartott érzelmi minőségek szerepe a pedofil feltétel egocentrikus perceptuális perspektíva-felvételi eredményeiben

A résztvevők összességében (PED csoport) a *meglepetés* és a *zavarodottság* együttesen adnak számot a vizsgált tudatelméleti funkció alakulásáért. A vizsgált négy érzelmi minőség

bevonásával végzett lépésenkénti regresszió-analízis eredménye azonban rámutatott, hogy a *zavarodottság* csak a *meglepetés* jelenlétéhez kötötten bír tendencia-szintű értelmező potenciállal. Az utóbbi érzelmi minőség hatásának kiszűrését követően a *zavarodottság* magyarázó ereje megszűnik. Fordítva nem ez a helyzet: a *zavarodottság* kikapcsolása után a *meglepetés* értelmező ereje továbbra is számottevő marad. Mindez azt valószínűsíti, hogy a vizsgált elemzési szinten a valóban releváns tényező a *meglepetés*, a *zavarodottság* élménye inkább csak moduláló hatású lehet. Ezzel ellentétesen a *felháborodás* valamint a *kíváncsiság* érzelmi minőségei és a perspektíva-felvétel között a korreláció a nullához közelítő értékeket vesz fel. Az eredmények ilyen alakulása e ponton megerősíteni látszik mind Todd és munkatársai (2015), mind Bukowski és Samson (2015) újabban közölt felismerését, mely szerint a *düh* nem gyakorol hatást a perceptuális perspektíva-felvételen keresztül szerveződő egocentrikus vélekedés-tulajdonításra.

Egy további, fontos mozzanatra is szeretnénk felhívni a figyelmet. A kísérleti csoportban a *meglepetés* és a *kíváncsiság* átlagolt szubjektív intenzitása egymással megegyezőknek bizonyult. Mégis e két, egyforma intenzitással megélt érzelm közül csakis az előbbi áll korrelatív kapcsolatban a függő változóval, a *kíváncsiság* nem. E fejleményből úgy tűnik, a nyomozóknál nem a *meglepetés* érzelmi tapasztalatának erőssége lehet felelős a perceptuális szinten megjelenő „tudás átka” helyzethez kötődő elfogultságot okozó hatásáért.

Az eddigiekben ismertetett, meglehetősen egyértelműnek tűnő helyzet azonban alapvetően megváltozik, amint elemzésünk fókuszát a kísérleti személyek összességéről áthelyezzük a PED csoport két alcsoportjára, a PED-A és a PED-M alcsoportra.

A PED-A alcsoport eredménye éppen az egocentrikus jellegű perspektíva-felvételt jelző határérték alatt marad (54,5%), és a kontrollcsoporttól sem tér el jelentősen. Ellenben a kifejezettebb autonóm válasszal leírható PED-M alcsoport egocentrikus irányba eltolódott válasszal jellemezhető (63%), mely a kontrollcsoportéhoz képest számottevően különbözik. Az eredmények e megoszlásából következik, hogy a pedofil-feltételnek kitett személyek csoport-szinten megfigyelt *egocentrikus irányú perspektíva-felvételi eltolódása* nem a PED csoport egészének, hanem a két alcsoportot figyelembe véve *kizárólag a PED-M alcsoportnak tulajdonítható*.

Az alábbiakban kísérletet teszünk a jelenség háttérében meghúzódó okok feltárására.

A négy, vizsgált érzelmi minőség összesített intenzitás-értékéből konstruált változónk és a perspektíva-felvétel változója közötti együtt járás vizsgálata szintén az alcsoportok közötti markáns különbségre derített fényt. Láthattuk, hogy a két alminta közül csakis a PED-M alcsoport esetében járnak együtt a kísérleti helyzetben keletkezett érzelmek összesített

intenzitását jelző változó, valamint a perspektíva-felvétel értékei ($r = 0,454$; $p < 0,05$). Mindez arra utal, hogy a PED-M alcsoportban nagyobb arányban megjelent egocentrikus perceptuális perspektíva-felvétel jelensége mögött minden bizonnyal valamilyen emocionális tényező játszhat meghatározó szerepet.

Mindenekelőtt ismét az egyes érzelmi minőségek átlagolt szubjektív intenzitás-különbségeinek lehetséges hatását vizsgáltuk meg. A két alcsoport azonban sem az érzelmek átlagolt intenzitásértékei, sem az egyes, kontroll alatt tartott érzelmi minőségek intenzitásadatai mentén nem különbözik egymástól. Az alcsoportok jelentékenyen eltérő perceptuális perspektíva-felvételi eredményeit tehát nem lehetséges önmagában a személyekben létrejött érzelmek különböző erősségével értelmezni.

Várakozásunknak megfelelően a *kíváncsiság* intenzitásértékei az alcsoportokon belül sem jártak együtt a perspektíva-felvétel értékeivel. A harmadik hipotézisben megfogalmazottakkal összhangban e fejlemény arra utal, hogy a *kíváncsiság* élménye *nem lehet felelős* sem a kísérleti csoport egésze, sem a PED-M alcsoport kapcsán megjelent elfogultsági jelenséget.

Azonban, meglepetést okozva azt az összefüggést kaptuk, hogy a teljes minta esetében tapasztaltakkal ellentétben, a *meglepetés* és a *zavarodottság* élménye a PED-M alcsoportban *már nem* magyarázza meg a függő változó értékeiben megfigyelhető varianciát.

Ugyanakkor sikerült azonosítanunk azt az érzelmi minőséget, amely a PED-M alcsoportban minden bizonnyal felelőssé tehető az elfogult vélekedés-tulajdonítás jelenségeért. Amint az eredmények ismertetésekor már bemutattuk, a *felháborodás* (morális háttérű *düh*) élménye jelentős magyarázó erővel bír a perceptuális perspektíva-felvétel valószínűségi értékeiben bekövetkezett variabilitás kapcsán. Hangsúlyosabbá teszi az összefüggést az a fejlemény is, mely szerint csak a PED-M alcsoport résztvevőire igaz, hogy az *intenzívebb felháborodásról* (legalább 7-es értékű) *beszámoló személyek perceptuális perspektíva felvétele kivétel nélkül egocentrikus irányba mozdult el*.

Szögezzük le azt is, hogy abban a PED-A alcsoportban, melynek résztvevői összességükben sikeresen vették fel az üzenet címzettjének észlelői perspektíváját, egyik érzelmi minőséget sem lehetett korrelatív típusú összefüggésbe hozni a perspektíva-felvétel alakulásával.

Az a tény, mely szerint az intenzívebb *felháborodás* jellemzően csak a kritikus ingerre magas GBR-t adó PED-M alcsoport személyeinél jár együtt a perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus irányba történő elmozdulásával, úgy értelmezhető, hogy e kapcsolat megjelenésének egyik előfeltétele lehet a fokozott autonóm válasz háttérén létrejövő érzelmi reakció. Ezt támasztja alá az is, hogy a PED-A alcsoport résztvevői által a hasonlóan intenzív, de érdemi autonóm reakció nélkül, másodlagos érzelemként megélt (Harris, Katkin 1975)

felháborodás nem hozható összefüggésbe a szóban forgó elfogult tudatelméleti reakcióval. Kérdés, vajon a PED-M alcsoportban tapasztalható kifejezettebb autonóm válasz egyúttal elsődleges érzelmi minőséget (id. m.) is jelent-e? Az érintett alcsoport részvevői körében a *felháborodás* változójának intenzitásértékei és az autonóm reakciókat tükröző GBR szoros korrelatív kapcsolatban állnak egymással. Így a kritikus inger által kiváltott magasabb hőfokú *felháborodás* élménye *részen* azért függhet össze a pedofil-feltétel mellett megjelenő egocentrikus perspektíva felvételével, mert azt az érintett személyek *tényleges indulati színezetű, primer, "valódi" érzelmi minőségként élik át*.

A már említett, legújabban napvilágot látott két tanulmány (Bukowski, Samson 2015, Todd és mtsai 2015) alapján azt vélelmezzük, hogy önmagában az erős és primer érzelemként megélt morális alapú düh az elfogult perceptuális perspektíva felvétel *szükséges, de nem elégséges faktora*. A hatás megjelenésének másik, elengedhetetlen feltétele az lehet, hogy a *felháborodás* által generált fokozott büntetési tendencia (Goldberg és mtsai 1999) – amit mindközönségesen talán bosszúváagnak is nevezhetünk – érvényre juttatására a nyomozó lehetőséget lácson vagy kapjon. Kísérleti elrendezésünk szimbolikusan éppen ezt tette lehetővé: mind a megbüntetendő személy (a „megvádolt” szereplő), mind a büntetés, az elégtétel módozata szimbolikusan adott volt.

Végző soron, a most kapott eredményeink alapján úgy tűnik, hogy a morális háttérű düh, azaz, a *felháborodás* érzelmi tapasztalata *abban az esetben növeli meg a perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus irányba történő eltolódásának esélyét, ha egyidejűleg három feltétel teljesül*. Jelesül a tapasztalt érzelem (1.) *intenzív*, (2.) *primer emóció*, amely mellett (3.) a *fokozott büntetési tendencia* („bosszúvágy”) *legalább részlegesen kielégíthető*.

Az első hipotézisben megfogalmazott várakozásunk tehát azzal a megszorítással teljesül, mely szerint az *elsődleges érzelemként* megtapasztalt felháborodás élménye az, amely az elfogult vélekedés-tulajdonítást eredményező, a perceptuális perspektíva-felvételen alapuló „tudás átka” megjelenésében lényegi szerepet játszik.

Külön figyelmet szükséges fordítanunk a *meglepetés* (és a fentebb kifejtett megszorítások figyelembe vételével a *zavarodottság*) perspektíva-felvételi eredményeinkre gyakorolt látszólag ellentmondásos hatására. Vajon miként lehetséges azt a kettős eredményt értelmezni, mely szerint elsősorban a *meglepetés* a kísérleti csoport egészében jelentős mértékben értelmezi a perspektíva-felvétel varianciáját, míg az ugyanolyan markáns elfogultsági hatást felmutató PED-M alcsoportban erre már nem képes? Úgy tűnik, hogy e kettős szerepe akkor érthető meg a legjobban, ha azt a *felháborodás* hatásával párhuzamosan elemezzük. Az eredményeket közelebbről szemügyre véve látható, hogy a PED csoport

egészében a *felháborodás* és a perspektíva-felvétel változója között semmilyen együtt járás sem volt kimutatható. E fejlemény könnyen értelmezhető, hiszen a résztvevők összessége felölelte a *felháborodást* másodlagos érzelemként megélt személyeket is (PED-A alcsoport és az alcsoportokba nem tartozó résztvevők). Ebben az érzelmi kontextusban, ahol tehát a *felháborodás* élménye nincs összefüggésben az elfogultság jelenségével, a kontrollált érzelmi minőségek közül a *meglepetés* a valóban releváns tényező. Az eredmény teljesen egybevág a Todd és munkatársai (id. m.) által a *meglepetés* valamint az *állapotszorongás* egocentrikus perspektíva-felvételre irányuló hatásával kapcsolatban feltártakkal.

Ezzel szemben, mindazon érzelmi helyzetben, amely során a *felháborodás* elsődleges érzelmi élményként van jelen – és pontosan ezt figyelhetjük meg a PED-M alcsoport résztvevői körében –, a vele együtt átélt *meglepetés* és *zavarodottság* már elveszti a *perspektíva-felvétel* alakulásában betöltött értelmező erejét. Mindez annak ellenére következett be, hogy az előbbi érzelmi minőség a PED csoportban tapasztaltakkal összehasonlítva egyrészt még szorosabb korrelatív kapcsolatban állt a perceptuális alapon létrejövő vélekedés-tulajdonítás változójával (rendre $r = 0,29, 0,38$). Sőt, a *felháborodás* és a *meglepetés* rendkívül szorosan együtt járó érzelmi párost alkotva jelent meg az élményben ($r = 0,622; p = 0,003$). Az elmondottak alapján azt a feltételezést kockáztatjuk meg, mely szerint a négy kategoriális érzelmi minőséget magában foglaló emocionális erőterben a perceptuális perspektíva felvételére – ezen belül annak az egocentrikus pólus felé történő elmozdulására – a *meglepetés* valamint a *zavarodottság* csak abban az esetben gyakorolhat érdemleges hatást, amennyiben az indulati töltéssel rendelkező, primer *felháborodás* tapasztalata nincs meghatározóan jelen. Úgy tűnik, hogy a második hipotézisben megfogalmazott várakozásunk teljesülését ez az összefüggés árnyalja.

Az eredmények összességükben azt valószínűsítik, hogy az egocentrikus irányba eltolódó perceptuális perspektíva felvételén alapuló „tudás átka” jelenség magyarázatában az intenzív, elsődleges érzelemként megélt *felháborodás bizonyos feltételek mellett nagyobb értelmezési potenciállal rendelkezik, mint a bizonytalansági élmény redukcióját célzó lelki történések*. Ez abban az esetben várható, ha a primer *felháborodás* mellett megjelenik a fokozottabban aktiválódó büntetési tendencia részleges kielégíthetőségének vélt vagy valós lehetősége.

Következtetések

Mindezek tükrében megállapíthatjuk, hogy az perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus irányba való elmozdulása bizony számottevő – és a nyomozások szempontjából –, akár káros hatással is járhat. Ugyanis nagy a jelentősége annak, hogy a nyomozók, kihallgatók, vagyis akik az adott kihallgatási cselekményt (kutatásunkban: felismerésre bemutatást, bizonyítási kísérletet és kihallgatást) végzik, fel tudják-e venni a tanú vagy gyanúsított perspektíváját. Amennyiben ez nem sikerül, egocentrikus nézőpontból értékelik a szakemberek a vallomásokat, elhangzottakat. Tehát elfogultak lesznek és adott esetben az ártatlan gyanúsítottat bűnösnek vagy a tanút hazugnak tarthatják.

Az eredményeket figyelembe véve egy felismerésre bemutatás, vagy kísérletünkben modellezett bizonyítási kísérlet során a nyomozók intenzív, elsődleges (primer) érzelmeként átélt morális dühe, felháborodása esetén egyértelműen kialakul a torzítás – elfogultságuk nem teszi lehetővé számukra a helyes, valós következtetések levonását. Ilyen intenzív érzelmeket kifejezetten a súlyos morális megítélés alá eső bűncselekmények (például pedofília) válhatnak ki. Érthető ezáltal, hogy ilyen szituációkban harmadik pilléreként, fokozottan mértékben jelenik meg a büntetési tendencia is, vagyis a nyomozók erősebb érzésként jelentkezik, hogy a gyanúsítottak bűnhődni kell.

A korábbiakban már említettük, hogy a kihallgatások alkalmával perceptuális perspektíva-felvételről nem beszélhetünk. Csakis fogalmi szinten történik a másik személy szemszögébe való belehelyezkedés, illetve mint láttuk, bizonyos esetekben ennek kísérlete. Keysar és mtsai (2000; 2003) két kutatásának eredményeiből is kiderült, hogy a perspektíva-felvétele nevezett két típusa között, azok egocentrikus alakulása mentén nincs különbség. Így alappal feltételezhetjük, hogy a perspektíva-felvétel egocentrikus irányba való eltolódása nemcsak a bizonyítási kísérlet, illetve a felismerésre bemutatás alkalmával történhet – ahol perceptuális szinten zajlik a perspektíva-felvétel –, hanem a kihallgatások során, vagyis a fogalmi perspektíva-felvétellel során is.

A kutatás korlátai és további lehetséges irányai

A bemutatott empirikus munka során kapott eredmények érvényessége nem elhanyagolható mértékben függ attól, hogy az alacsony-, illetve magas autonóm válasz-övezet határait mennyire sikerült szakmai/tudományos értelemben kielégítően meghatározni. Nem fér hozzá kétség, hogy az igazán hiteles kritériumokat a jelen kísérletben alkalmazott,

emocionálisan súlyozott kritikus ingerre történő habituációs folyamat végén nyerhető adatokra alapozva kaphatnánk meg. Ezek hiányát tartjuk az eredmények értelmezése terén az egyik fő korlátnak. Ugyanakkor az alkalmazott eljárás adekvát jellegét támogatja az a tény, mely szerint a ténylegesen figyelembe vett metódus alapján számított határértékek, valamint – bizonyos értelemben ennek kontrolljaként – a nem kritikus ingeranyagra a habituációt követően adott reakciók eredményei megegyeznek.

Bár az autonóm válaszok kontrollálásához alkalmazott GBR-technika megfelelő és széles körben használt indikátor, mégis úgy véljük, hogy a kutatás jövőbeni folytatásakor a fiziológiai reakciókban bekövetkező változások teljesebb körű feltárása érdekében a szív-válaszok nyomon követése szintén elengedhetetlen.

Szintén a kutatási eredmények értelmezési lehetőségeit korlátozza, hogy a kísérleti elrendezés csak a súlyos morális kontextust magában foglaló helyzetben megfigyelhető perspektíva-felvételi történésekre fókuszált. Így nem nyílt mód arra, hogy a kapott eredményeket valamely, morálisan értelemben kevésbé elítélhető élethelyzetet modelláló szituációra adott reakciókkal vethessük össze. Fentebb jeleztük, hogy az ismertetett kísérlettel párhuzamosan már folyamatban van az a kontrollvizsgálatunk, mely éppen e hiányosság kiküszöbölését célozza. Annak eredményeit egy további közleményben tervezzük közreadni.

A kísérlet kérdésfeltevése az ingeranyagban szerepeltetett, a gyanúsítottai pozícióval analóg helyzetet betöltő „megvádolt” karakter perceptuális perspektívájának sikeres vagy kevésbé sikeres felvételére irányult. Az ingerként szolgáló videó-jelenet másik szereplője, a (fiktív) bűncselekmény elkövetéséről bizonyítékkal rendelkező „vádló” karakter nyomozói/nyomozati szempontból egyúttal a potenciális tanú helyzetét is betölti. Izgalmas lehetőségként merül fel annak vizsgálata, hogy a bűnfelderítési tevékenység szakemberei mit gondolhatnak arról, hogy e lehetséges tanú-figura szerint a jelenet „megvádolt” személye mennyire hallhatta az általa felé kiáltott információt. Tudatelméleti összefüggésben mindezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy kísérleti személyeink az adott feltételek között milyen, a másodrendű intencionális szintet magában foglaló, valamely másik személynek tulajdonított perspektíva-felvételen alapuló vélekedés-tulajdonítási folyamatokkal jellemezhetőek. Az így kinyerhető adatoknak az itt bemutatott – a résztvevők saját perceptuális perspektíva-felvételére vonatkozó – eredményekkel történő összehasonlítása pedig arra adhatna választ, hogy a primer érzelmeként megélt felháborodás hatása vajon a lehetséges tanúknak tulajdonított perspektíva felvételét épűgy egocentrikus jellegűvé teszi-e, mint ahogy az a potenciális gyanúsítottak kapcsán bekövetkezett.

Hivatkozások

1. Ames, D. R. (2004) Inside the mind-reader's toolkit: projection and stereotyping in mental state inference. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 340–353.
2. Ask, K., Granhag, P. A. (2007) Hot Cognition in Investigative Judgments: The Differential Influence of Anger and Sadness. *Law & Human Behavior* 31, 537–551.
3. Ask, K., Granhag, P. A. (2007) Motivational Bias in Criminal Investigators' Judgments of Witness Reliability. *Journal of Applied Social Psychology*. Volume 37, Issue 3, 561–591.
4. Baron-Cohen S. (1988) Social and pragmatic deficits in autism: cognitive or affective? *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 18, 379–402.
5. Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., Frith, U. (1985) Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*. 21, 37-46.
6. Birch, S. A J., Bloom, P. (2004) Understanding children's and adults' limitations in mental state reasoning. *Cognitive Sciences*. Vol. 8 No.6
7. Birch, S. A. J., Bloom, P. (2007) The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs. *Psychological science*. Volume 18—Number 5
8. Bukowski, H., Samson, D. (2015) Can emotions influence level-1 visual perspective taking? *Cognitive neuroscience*. 1-10.
9. Camerer, C., Loewenstein, G., Weber, M. (1989) The curse of knowledge in economic settings: an experimental analysis. *Journal of Political Economy*. 97, 1232–1254.
10. Epley, N., Keysar, B., Van Boven, L., Gilovich, T. (2004) Perspective taking as egocentric anchoring and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 327– 339.
11. Fogarasi M.: A rendőri oktulajdonítások szociális reprezentációi (2005) *Pszichológia* 1. (25) 27-69.
12. Fogarasi M.: Emocionális információ-feldolgozás. Szakdolgozat. 1982.

13. Galinsky, A. D., Magee, J. C., Inesi, M. E., Gruenfeld, D. H. (2006) Power and perspectives not taken. *Psychological Science*, 17, 1068–1074.
14. Goldberg, J. H., Lerner, J. S. and Tetlock, P. E. (1999) Rage and reason: the psychology of the intuitive prosecutor. *European Journal of Social Psychology*, 29, 781-795.
15. Gross, J., Levenson, R. (1995) Emotion elicitation using films. *Cognition and Emotion*. 9(1), 87-108.
16. Harris, V. A., Katkin, E. S. (1975) Primary and secondary emotional behavior: An analysis of the role of autonomic feedback on affect, arousal, and attribution. *Psychological Bulletin*. Vol 82(6), 904-916.
17. Keltner, D., Ellsworth, P. C., Edwards, K. (1993) Beyond simple pessimism: Effects of sadness and anger on social perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 740-752.
18. Keysar, B., Barr, D. J., Balin, J. A., Brauner, J. S. (2000) Taking perspective in conversation: The role of mutual knowledge in comprehension. *American Psychological Society*. Vol. 11, No. 1. 32-38.
19. Keysar, B., Barr, D. J., Balin, J. A., Paek, T. S. (1998) Definite reference and mutual knowledge: Process models of common ground in comprehension. *Journal of Memory and Language*. 39, 1-20.
20. Keysar, B., Lin, S., Barr, D. J. (2003) Limits on theory of mind use in adults. *Cognition*. 89, 25–41.
21. Krémer F. (1998) A rendőri szubkultúra és a korrupció néhány problémája. *Belügyi Szemle*, 10, 34-64.
22. Krienen, F. M., Tu, P. C., Buckner, R. L. (2010) Clan mentality: Evidence that the medial prefrontal cortex responds to close others. *Journal of Neuroscience*, 30, 13906–13915.
23. Langdon, R., Coltheart, M. (2001) Visual perspective-taking and schizotypy: evidence for a simulation-based account of mentalizing in normal adults. *Cognition*. 82, 1–26.

24. Lazarus, R. S. (1991) *Emotion and adaptation*. Oxford University Press. New York.
25. Lerner, J. S., Goldberg, J., Tetlock, P. (1998) Sober second thought: The effects of accountability, anger, and authoritarianism on attributions of responsibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 24, 563-574.
26. Lin, S., Keysar, B., Epley, N. (2010) Reflexively mindblind: Using theory of mind to interpret behavior requires effortful attention. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 551–556.
27. Ortony, A., Clore, G. L., Collins, A. (1988) The cognitive structure of emotions. *Cambridge University Press*. New York.
28. Overbeck, J. R., Droutman, V. (2013) One for all: Social power increases self-anchoring of traits, attitudes, and emotions. *Psychological Science*, 24, 1466–1476.
29. Piaget, J., Inhelder, B. (1956) *The child's conception of space*. Routledge, London: Routledge and Kegan Paul.
30. Premack, D., Woodruff, G. (1978) Does the chimpanzee have a "theory of mind"? *Behaviour and Brain sciences* (4) 515-526.
31. Roseman, I. J. (1984) Cognitive determinants of emotions: A structural theory. In P. Shaver (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology*. Vol. 5, 11-36.
32. Savitsky, K., Keysar, B., Epley, N., Carter, T., Swanson, A. (2011) The closeness communication bias: Increased egocentrism among friends versus strangers. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 269–273.
33. Schneider, D., Lam, R., Bayliss, A. P., Dux, P. E. (2012) Cognitive load disrupts implicit theory-of-mind processing. *Psychological Science*, 23, 842–847.
34. Sherman, L. W. Introduction: Toward a Sociological Theory of Police Corruption. In: Sherman, L. W. (ed.): *Police Corruption. A Sociological Perspective*. (1974) Anchor Press. Doubleday Garden City, New York.
35. Skolnick, J. (1966) *Justice Without Trial: Law Enforcement in a Democratic Society*. New York: John Wiley & Sons.

36. Smith, C. A., Ellsworth, P. C. (1985) Patterns of cognitive appraisal in emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*. 48, 813–838.
37. Sommerville, J. A., Bernstein, D. M., Meltzoff, A. N. (2013) Measuring Beliefs in Centimeters: Private Knowledge Biases Preschoolers' and Adults' Representation of Others' Beliefs. *Child Development*. Volume 84, Issue 6, 1846–1854.
38. Todd, A. R., Brooks, A. W., Forstmann, M., Burgmer, P., Galinsky, D. (2015) Anxious and Egocentric: How Specific Emotions Influence Perspective Taking. *Journal of Experimental Psychology*. 144, no. 2, 374–391.
39. Todd, A. R., Hanco, K., Galinsky, A. D., Mussweiler, T. (2011) When focusing on differences leads to similar perspectives. *Psychological Science*, 22, 134–141.
40. Wellman, H., Lempers, J. D. (1977) The naturalistic communicative abilities of 2 year olds. *Child Development*, 48, 1052-1057.
41. Wimmer H., Perner J. (1983) Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, 13, 103-128.
42. Wu, S., Barr, D. J., Gann, T. M., Keysar, B. (2013) How culture influences perspective taking: Differences in correction, not integration. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7, 822.
43. Wu, S., Keysar, B. (2007) Cultural effects on perspective taking. *Psychological Science*, 18, 600–606.

Mellékletek

1. sz. melléklet: A „megvádolt” személynek tulajdonított „hallhatósági” becslések válaszlapja

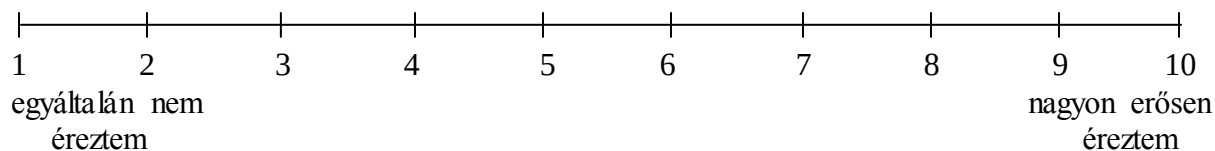
Ön szerint az a személy, AKINEK SZÓLT az üzenet, mekkora valószínűséggel hallotta azt, amit a másik férfi mondott neki? Kérem, húzza alá a becsült arányt!

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

2. sz. melléklet: A vizsgált érzelmi tapasztalatok intenzitásairól adott önbeszámolóók válaszlapja

Kérem, becsülje meg, hogy a filmben elhangzott vád hatására **milyen erősen** élte át azokat az érzelmeket, amelyek az alábbiakban szerepelnek! A skálára írt X-jellel fejezze ki véleményét!

düh/felhábo ro dás

me gle pet és

$$\left(\begin{array}{c} \vdots \end{array} \right)$$

kíváncsiság

$$\left(\begin{array}{c} \vdots \end{array} \right)$$

zavar (értetlenség)

$$(\dots)$$